

**ИНСТИТУТ ПО ФИЛОСОФИЯ И СОЦИОЛОГИЯ
при БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
Секция „Култура, естетика, ценности“**

Мая Стоянова Горчева

**ЦЕНАТА НА РЕАЛНОСТТА И ВЪЗМОЖНИТЕ
СВЕТОВЕ НА ЛИТЕРАТУРАТА**

Конрад, Кафка, Камю

**ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД
ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА НАУЧНАТА СТЕПЕН „ДОКТОР НА
НАУКИТЕ“**

Автореферат

**ОБЛАСТ НА ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ: 2. Хуманитарни науки
ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ: 2.3. Философия
НАУЧНА СПЕЦИАЛНОСТ: Естетика**

**СОФИЯ
2022**

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита на разширено заседание (семинар) на секция „Култура, естетика, ценности“ към Института по философия и социология при БАН въз основа на Заповед на Директора № РД-09-154 / 27.04.2022 г.

Дисертацията се състои от Увод, дял I с две глави и II с четири глави, Заключение и списък на използваните информационни ресурси и има обем от 411 печатни страници.

Списъкът на цитираните източници съдържа общо 271 заглавия, от които 193 са научни и 78 – литературни.

Публикациите по темата на дисертацията са 7, сред които 2 студии, 3 статии, 1 доклад и 1 излязла от печат монография по темата на дисертационния труд.

Публичната защита ще се състои на 26. 07. 2022 г. от 10.00 часа в заседателната зала в Института по философия и социология към БАН, ул. Сердика 4, ет. 2.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. Изследователска рамка	/ 5
1. Изследователско поле	/ 5
2. Обект, цели и задачи на изследването	/ 5
3. Основна теза	/ 6
4. Изследователски подходи и методи	/ 7
5. Актуалност и научно-приложни перспективи на изследването	/ 8
6. Обем и структура на дисертационния труд	/ 8
7. Научни приноси на разработката	/ 10
II. Съдържание на дисертационния труд	/ 12
Увод	/ 12
I. Теоретичен обхват и конкретизации на понятието за възможен свят	/ 18
1. Възможните светове – референциални и конструирани	/ 18
2. Йероглифът на острова. Социални и аксиологични проекти за изолираното пространство на реалния/възможния остров	/ 22
II. Изграждането на възможни светове като естетическа концепция. Философско-антропологични и социални измерения на въобразяемите светове в литературата	/ 23
1. Конрад, или за социалните измерения на литературата	/ 23
1.1. Социално въздействие и рецепция на въобразяемите светове	/ 23
1.2. Социална история и литературен разказ. Социалните светове на Джоузеф Конрад – възможни и реални	/ 25

2. Кафка, или за въображението	/ 26
2.1. Логически възможните и социално невъзможните светове в антиразказите на Франц Кафка	/ 26
2.2. За трудното изкуство на зрелището, или кога се чуват колоратурите на певицата Йозефина	/ 28
3. Албер Камю, или за изтръгването на света на абсурда от nihilизма	/ 29
3.1. Медийната популярност – противоположна или катализираща философската рефлексия?	/ 29
3.2. Възможността за творение като „поправка“ на реалността	/ 30
3.3. Слънцето на Алжир. Страната на невъзможното завръщане	/ 32
4. Между мрака и светлината: Световите на Конрад, Кафка и Камю в двойната оптика на социален и метафизичен смисъл (успоредни прочити)	/ 33
Заклучение	/ 34
III. Публикации по темата на дисертационния труд	/ 40

I. ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА РАМКА

---

1. Изследователско поле

В съвременната реалност набъбването на медиите банализира създаването на светове (*worldmaking*), стимулиращи сетивата и преживяванията. Възприятието на днешните хора привикна към възсъздаването на далечни, исторически руинирани или проектирането на утопични възможности като реални. Имерсивното преживяване разчита на технологичните нововъдения за поддържане на въображението. Обратно на това потребление на предварително рамкирани в технологичния продукт възможности на въображението застава въпросът за границите на светоизграждането и за естетическата практика като генератор на въображаеми светове.

Предложеното изследване тръгва, отгласквайки се от това свръхпредлагане на изживявания, за да прокара на нова сметка връзки между автономността на естетическите творби и социално-историческата реалност. Вместо „преживяването“, то поставя в центъра на интереса си „съпреживяването“. А зад примамливостта на глобалните медии стои не само предлагане на ново съдържание и емоции, но и добре калкулиран комерсиален интерес.

2. Обект, цели и задачи на изследването

Конкретна цел на изследването е да осмисли въображаемите светове, сътворени в естетическата дейност, през логикосемантичното понятие за възможни светове. Естетическото творчество се концептуализира като създаване на възможен свят, а съпреживяването му – като реконструиране на възможния свят, разпознат в творбата. Обект на разглеждане е категорията „възможен свят“ като посредник за интерпретацията на естетическото творчество.

Аргументацията за значението на възможните светове тръгва от теоретичното разработване на понятието към конкретизацията му в една от естетическите практики – литературата. С изследването се защитава хипотезата, че тъкмо на възприятието на фикционалните наративи като конструиране на възможен свят се дължи силното им въздействие и чрез него се осъществява ролята на литературата като медиум на социално-етични и хуманитарни ценности. Като надхвърля жанрово-формалната страна на наративните микроструктури, естетическото съпреживяване се отваря към рефлексията върху социално-историческата реалност.

Целите се постигат с поредица аналитични задачи, разработени поетапно в изследването. Първата стъпка е да се проследи генезисът на понятието за възможен свят, като концептуализирането му през XVIII в. върви едновременно с откриването и усвояването на далечното географско пространство. Социалната спекулация върви по дирите на далечното мореплаване. В тази сдвоеност изпъква значението на естетическото измерение за приближаване и съпреживяване на новото (дял I). Конструирането на възможни светове като естетическа практика е разгледано при трима писатели от световната литература на XX в., чието творчество се радва както на широк читателски интерес, така и на детайлни специализирани анализи далеч извън литературната критика, но и във философията, социологията, публицистиката. С приближение към всеки един ще се изследва отношението на възможните светове на художествените творби към социално-историческата реалност и разполагането им спрямо актуалните дебати (дял II).

3. Основна теза

Конструирането на светове е универсална човешка способност, която се проявява чрез сътворянето на естетически

творби и възприемането им. Понятието възможен свят концептуализира едновременно творческото усилие на автора, както и рецепцията, при която въз основа на творбата възприемателите (ре)конструират свят. Внимателният анализ на творбите разкрива многобройните връзки, които тези възможни светове поддържат със социалната и историческа реалност. В структурата на общественото съзнание естетическите произведения чрез (ре)конструираните възможни светове изпълняват ролята на посредник в широкото популяризиране на социално-политическо съдържание и рефлексия.

Изследването си поставя за цел да изведе понятието за възможен свят като естетическа концепция и като обща концептуална рамка за възприемане на разнородни текстове от различни области и да покаже как е интегрирано понятието за възможен свят в разбирането за спецификата на естетическата творба.

4. Изследователски подходи и методи

Отворената смислова връзка между логикосемантичната категория за възможен свят и естетическите практики прави интердисциплинарния подход задължителен. Уясняването на социалното съдържание привлича най-разнородни културно-исторически и политически контексти. Важен момент в аргументацията за социалната значимост на възможните светове на литературата е историята на преводите и социологията на рецепцията. Широко се използват изследователски подходи на социологията на литературата за очертаване на социалното положение на авторите и публичното им признание, детеритериториализацията и постколониалната тематика. Заключениеята се опират на интерпретацията на художествено-формални характеристики и минимализма на езиковите средства, възползвайки се от различни аналитични подходи в литературната теория и критика, като анализът има

концептуална философско-естетическата перспектива, а не остава затворен в „разбирането“ на литературната херменевтика. Изходна гледна точка е, че понятието за възможен свят има надежков статут и се отнася към различни сфери на познанието и изкуството до самата когнитивна характеристика на човешкото мислене.

Чрез изложението в режима на нетеоретичния стил, изоморфен с този на разглежданите автори, се търси баланс между логикосемантичната строгост на употребите на понятието и социалната му ефективност върху разнородни публики.

5. Актуалност и научно-приложни перспективи на изследването

Разработка идва след поредица научни приноси върху модалността и категориите за възможност и случайност на водещи представители от българската философска общност, които поради съвпадението по време я даряват с теоретична актуалност и престиж, каквито не си е поставяла при замисъла.

В модерната наука понятието за възможен свят, което се разработва детайлно в модалната логика, влиза в редица сфери като изкуство, философия на науката, лингвистика и др. В изследването е направен опит за систематичното му представяне като инструмент за разбиране на естетическото сътворяване и отварянето на творбата към социалната рефлексия и ценностите.

Разработката служи за опора на модели на четене и разбиране на естетическата творба, които се откъсват от затвореното формално четене и възвръщат на нова сметка социално-политическата ѝ значимост в дебата за реалиите и ценностите на съвременността.

6. Обем и структура на дисертационния труд

Предложеният дисертационен труд е в обем 411 печатни страници, с 271 библиографски източника, разделени на строго

художествени (78) и научно-публицистични (193), дадени в азбучен ред след всяка глава и описани по жанрово-тематични дялове в края на труда. Български и чуждестранни, печатни и хартиени са хомогенизирани в единния модел на библиографско описание, доколкото те са равнопоставени в четенето като информационни ресурси. Много от книгите и статиите са достъпни чрез отворени електронни библиотеки.

Дисертационният труд се състои от Увод; дял I с две глави и дял II с четири глави. В първия дял е представена историята на базисното за изследването понятие за „възможен свят“ и неговото конкретизиране от теоретичен конструктор във философската логика към употребите му по отношение на естетическите практики. Във втората глава на първия дял понятието е разгърнато през социалната спекулация и естетическото усвояване на реално новооткрити светове. Чрез него се артикулират социални и аксиологични проекти за изолираното пространство на острова, в което познанието за реалното се вдвоява със социалния проект и утвърждаването на ценности. Вторият дял разглежда конкретни естетически концепции за изграждането на възможен свят. Състои се от три глави, всяка от които реконструира страни от естетическата концепция на отделен автор: Джоузеф Конрад, Франц Кафка и Албер Камю. Завършващата четвърта глава на този дял предлага съпоставително разглеждане на общите антропологически теми при тримата автори. Изведени са смисловите ядра, които обединяват възможните им светове и показват релевантността на тези възможни светове за разбиране на редица кризисни за реалното историческо общество проблеми (справедливостта и институцията на съда; чужденецът и др.), актуални и за днешната ситуация. Заключението събира резултатите от конкретните анализи, за да преобърне перспективата, като изтъкне ценността на възможните светове за осмислянето на реалността. Тезата за социалната значимост на литературата за комуникиране на идеи

е развита с опора върху „културната философия“ на Карл Манхайм за демократизиращото се модерно общество.

7. Научни приноси на разработката

1) Понятието за възможен свят е въведено в инструментариума на естетическия анализ. Чрез него се прокарва връзка между конструктивното усилие на замисъла в творческото съзнание и реконструирането му в съзнанието на възприемателите.

2) Защитава се тезата за естетическото творчество като автономен акт на конструиране на възможен свят. Разглеждането на естетическото във връзка с иманентната за въображението конструктивна способност разкрива немиметичната му природа.

3) Понятието за възможен свят е посредник между творческия акт и социалното въздействие на литературния текст, осъществявайки предаването на философски и политически идеи на широката читателска публика.

4) Аргументира се ефективността на понятието за възможен свят в анализа на естетически практики и в частност на литературата, като се прилага към конкретни творби на писателите Джоузеф Конрад, Франц Кафка и Албер Камю. В аспекта на съпоставителното литературознание е предложен успореден прочит на тримата значими европейски автори, коментирани през българските им преводи и рецепция. С цитатни препратки е аргументирана смисловата им връзка с художествения свят на Ф. М. Достоевски.

5) Мотивиран е светоизграждащият потенциал на естетическата творба, утвърждаваща с изграждането на възможен свят индивидуални и колективни ценности и отхвърляща като едностранчиви скептицизма и критицизма.

II. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОД

Как говори литературата за реалността? Как, запазвайки своята недостъпност, тя е по-искрена и по-истинна от всички заклинания на публичните говорители? Каква е нейната власт да преобразява и да преосмисля очевидното? Точката, от която ще се наблюдава пресичането на социално-реалната и чисто фикционалната области, е разглеждането на естетическото творчество с примера на литературата като генератор на възможни светове, чрез които естетическите ценности намират път към умовете на читателите си, трансформирани като концепции и идеи.

В работата се предлага като подстъп към разбирането на двустранната връзка между реалността в генезиса на творбата и въздействието ѝ върху (реалността на) колективните представи понятието за възможен свят – термин със строго разчертано поле на употреба, което е опит за логикосемантично формализиране на едно човешко качество – да създава и да възприема въображаеми светове. Конструирането на светове е субективно изживяване на съзнанието – и универсален културен феномен. Същевременно то е достъпно до всекидневния опит. Завършеният възможен свят, конструиран чрез творбата, се възприема като проява на общи характеристики и универсални истини, които активизират личния опит и оценки на възприемащото съзнание за актуалния свят. В това е залогът както на популярността на естетическото творчество, така и интелектуалната му ценност.

Изследването си поставя за цел да разгледа възможния свят като естетическа концепция. Творбите се разгръщат като възплъщения на авторовата концепция за възможен свят, чието възсъздаване е в основата на възприемането им. С въвеждането

на логикосемантичната перспектива в интерпретацията на естетическите форми те се схващат като въплъщение на възможен свят, изграден в авторовото съзнание, с което се превъзмогва миметичният принцип в пораждането им. Елементите от социално-историческата реалност се преосмислят и актуализират като съставни елементи в авторовата естетическа концепция за възможен свят, която е явена чрез творбата, пораждаща на свой ред различни възможни светове при рецепцията.

Възможният свят е конструиран в творческия акт, както и реконструиран във възприятието, въз основа на знанието и отношението към действителния свят. Литературните творби са една от точките, в които се разкрива мощта на естетическото да превърне социалната реалност в идеи на духа, а ключът, чрез който ще се опитам да „преведа“ отношението между историческа реалност и художествена творба, дава логикосемантичното отношение между актуален свят и възможен свят. Ще кръстосам онова, което е естетическо творение, от една страна, с понятието за действителен свят, наричан още реален, актуален, настоящ, за който вярваме, че е засвидетелстван в знанието ни за света и в документални разкази, и от друга, с понятието за възможен свят и конструирания през литературните разкази въображаем свят – субективен, уникален, индивидуално творческо прозрение и изработване. Естетическите творби също създават реалност – една възможна реалност, през която се преосмисля и преразглежда смятаната за очевидна историческа и социална реалност.

Въображаемите и фикционалните светове са един от подвидовете възможни светове, в които се проявява евристичната сила. Тези светове са неактуални и недействителни, явяващи се през текстове, но с извеждането на модел за свят те се прицелват в сърцевината на най-актуалните проблеми. В тази връзка „достъпността“ им до действителния

свят се явява акцентирание и обобщение. В този смисъл възможните светове са свръхактуални и въздействащи на реалния свят.

Концептуалното значение на възможните светове се очертава при различни типове текстове и исторически срезове. Документално-реално и фикционално се съотнасят в образа на обособеното пространство на острова и Лайбницовата теодицея за „най-добрия свят“. На второ място, възможният свят като естетическа концепция се разглежда при модерната литература на XX в. при Конрад, Кафка и Камю. И тримата са безспорен авторитет не само като имена от художествената словесност на XX век, но на първо място със социалните послания на творбите си. Наред с това неавангардна и неусловна, прозата на тримата е общодостъпна и не поставя рязка граница с реалния свят, но всеки от сюжетите ѝ тръгва с едно „другояче“, от някаква въображаема ситуация, с каквато започва играта или мисловният експеримент. Всички те създават свои светове, които имат за маркери уникални имена: Костагуана, далечният Оран, анонимното К. Тези разкази изглеждат референциално плътни, делнични – и стоварват неочаквани „неделнични“ обрати на личната и колективната съдба. Тяхната фикционалност обаче е дарена и с концептуална тежест, което ги прави възможни светове на човешкото. Завършен свят създава Конрад в романа „Ностромо“, но също тъй плътно изгражда социална реалност през малайските си истории. Камю изгражда затворен свят както в романа „Чумата“, така и с пространството на „слънчевата земя“ – в есетата, но и като фон на романите си. Най-очевидно към тази въображаемост на света – и най-близо до сърцевината на истината за абсурда на света – е Кафка. Всеки един от романите му, изтъкан с толкова детайли за въображаемата реалност, коренно се различава от случващото се в актуалния свят. Но за да е разкритие на действителните свят и човек, внезапно оголили

изначалното си безсилие като „някаква зловеща игра“, гротеска и антиутопия.

При конкретните анализи се набелязват пътищата за „достъпност“ между реален и възможен свят. Тези светове са съотносими със социалното и безпроблемно биват усвоявани и припознавани в други исторически контексти: „Чумата“, алегория за надвисналата заплаха на Втората световна война, стана четиво, в което се разпознава изолираното от коронавируса съвременен човечество; „Сърцето на мрака“ може да се адаптира в киносценарий за Виетнамската война; всяко изправяне пред институциите се преживява като влизане в лабиринтната кафкианска логика на анонимния съд, която ще доведе до безмилостна присъда.

През творбите на тези автори ще възсъздадем самия процес на конструиране на възможни светове, ще съотнесем техните онтологични основания с възможността на предписаните развръзки, ще потърсим допирните точки между конструирания свят като текстов конструкт с различни социални идеи и с у-/дистопията, възможна или невъзможна. С развръзката на сюжета, тоест с чисто художествени средства, фикционалният разказ поставя предела на въображаемия свят, превръщайки естетическото в начин да се мислят социалното и ценностите на реалния свят.

Фикцията представя не-актуални, не-действителни състояния, но по силата на естетическото си въздействие е свръх-актуална и свръх-действена, реторически-прагматична, обсъждаща действителността и подканяща към взимане на позиция и към действие. Фикцията утвърждава ценности. Така се проявява онтологичният статут на възможните светове като текстово засвидетелствани в естетическото творчество конструкти, важни обаче по своите употреби и разпростиране върху социалните представи. В историята на тези въображаеми светове движеща сила е разбирането за истина – не като

логическа категория, но съотнесена с читателските убеждения и със социален ефект. Те се придържат към истината: в реалистичните описания за далечните малайски острови или в изобретяването на ваксината срещу чумата те са изрядни. Става дума обаче за истината на цялото. За истината на литературата, създаваща реалност – по-реална и действена от тази на сетивата и от тази, за която ни уведомяват медиите. За способността чрез езика и повествованието въображението да създава възможни светове и за това литературата да говори за реалността и да ѝ въздейства. За чудото човекът да създава въображаеми светове, за да разбере своята запратеност сред социалната реалност.

I. ТЕОРЕТИЧЕН ОБХВАТ И КОНКРЕТИЗАЦИИ НА ПОНЯТИЕТО ЗА ВЪЗМОЖЕН СВЯТ

1 ВЪЗМОЖНИТЕ СВЕТОВЕ – РЕФЕРЕНЦИАЛНИ И КОНСТРУИРАНИ

Исторически бележки към понятието за възможни светове и контекстите на употребата му. – Логическа семантика: истинност и онтологически статут на световите на настоящето и на възможното. – Естетическото – „вселена от всевъзможности“. – Интердисциплинност и метафорични употреби на понятието за възможни светове. – Възможни светове, фикция и теория на литературата. – Изграждане на възможен свят чрез фикционалния разказ. – Литературна фикция и майнонгианско въображение. – Възможните светове на фикцията: потапяне в прочита и аналитична дистанция. – Обхват и характеристики на понятието за възможен свят. – Светоизграждане в концепцията и в рецепцията (кой е авторът на възможния свят?). – Възможен свят: познание за света, аналитичен ключ и / или метафора.

Понятието за възможни светове влиза във философската рефлексия като схващане за света в края на епохата, дала начало на Просвещението, с името на Готфрид Вилхелм Лайбниц и трактата му „Теодицея. Опити върху Добротата на Бог, Свободата на хората и Произхода на Злото“ (1710). Скоро то е коментирано – и осмяно във философската новелистика на Волтер, но и онагледено в по-ранни или съвременни фикционални пътешествия до други светове, като „Другият свят е същият като този“ (*Mundus Alter et Idem*) от Джоузеф Хал, 1605 г.; „Беседи за множествеността на световите“ от Фонтъонел, 1686 г.; епископът Франсис Годуин пише книгата „Човекът на

Луната“, 1620–1638 г.; „Откритието на свят на Луната“ от епископ Джон Уилкинс, 1638 г.; астрономът Йохан Кеплер в издадената след смъртта му „Сънят“ (*Somnium*), 1734 г.; Сирано дьо Бержерак с „Другият свят, или държавите и империите на Луната“, 1657 г., както и с „Държавите и империите на Слънцето“, 1660 г.; използва се в либрето на оперни спектакли.

На нова сметка понятието за възможни светове влиза в хуманитаристиката на ХХ век в привидно обозримото пространство на езика, въведено през логиката на аналитичната философия в контекста на дебатите за референцията в модалната логика с приноси на Дейвид Люис, Сол Крипке, Яко Хинтика, Робърт Адамс и др. Модалната логика дава възможност за осмислянето на речевите дадености извън двусъставното разделение между дума – реален обект (факт) в строго философски контекст, и се разширява към понятието за несъществуващи обекти. Речта допуска обекти, които принадлежат на недействителни, неактуални светове, които обаче са възможни за изказване, без да имат съществуване в реалността.

От 1970-те към понятието проявяват интерес литературни теоретици (Умберто Еко), изследвайки през логическата семантика природата на въображаемите светове в литературата и изкуството (Томас Павел, Лубомир Долежел, Мери-Лор Райън, Рут Ронен).

Въз основа на обработването на понятието в различни философско-логически и литературно-теоретични модели в изследването „възможен свят“ се взема като аналитичен инструмент със следните характеристики:

1. Възможният свят е текстов конструкт. Възможните светове се конструират не отгласвайки се от актуалния свят, но по разделението вътре-текст – извън-текста. Вътре-текстът определя и стандарта, по който се определя истинността на възможния текст.

2. Възможният свят е концептуален конструкт, своеобразен план, нахвърлена „чернова“. Този опит за цялостно обхващане съдържа евристичен потенциал и както заявява Томас Павел още в пионерната си книга в областта на литературната теория за възможните светове от 1986 г., подценяваната фикция вече започва да служи като средство, за да се провери обяснителната сила на логически хипотези и модели.

3. Възможният свят е културен конструкт. Създаването на фикция е културна дейност, разтворена в другите културни практики. В литературата възможният свят се разкрива чрез наративността, която е също универсална антропологическа и културна способност.

4. Възможният свят е конструкт на ума (*construct of mind*) – по израза на Никълъс Решър: каквито са сънищата, хипотезите или предположенията и предсказанията. По думите на психолога Джеръм Брунър: „...творецът създава възможни светове чрез метафоричната трансформация на ординерно и конвенционално даденото“. В обратен ред, четенето на фикция разкрива подлежащата концепция за свят.

Възможният свят и фикциите принадлежат към универсалния въображаем модус (*imaginative mode*), който дава познание чрез наративи или метафори в контраст на този на разсъдъка – „логико-научния модус“ със строгото изследване и изложение с термини, според разделението на психолога Джеръм Брунър. Историите разказват света и за света, но за разлика от логико-научното знание те не трябва да се верифицират и тестват, нито подлежат на дискриминиращите правила на истината. Фикционалните разкази предлагат хипотези за свят, чийто ефект се вижда в четенето и оценяването им, тъй като те пускат в действие както въображението на възприемателя, така и неговата интерпретативна способност.

Неотменно качество на възможните светове е авторството, тъй като в първоизвора им стои съзидателното усилие на автора

им – възможните светове са родени в ума на създателя, но те се размножават във възприятието на читателите през интерпретациите им, като възсъздадените светове могат коренно да се различават от интендираните от автора. В каквито и отношения да поставим изложения в текста фикционален свят, възможният свят е положен в този текст (бил той вербален, визуален, интерактивен) и извлечен от възприемащото съзнание, като идентичността му не може да бъде удостоверена, доколкото при рецепцията се разчита всеки път своеобразен възможен свят, който може да не съвпада със замисления от автора. Единствената сигурна опора на всички тези светове е завършеният текст, в който е вложен възможният свят. Текстът е един и постоянен – световите се раждат с различните прочити на текста. Множествеността на световите буквално се поражда от множествеността на прочитите на един текст.

Цел на настоящото разглеждане съвсем не е проясняването на теоретичните модели, нито добирането до непротиворечиво разбиране за възможните светове и на текстуалната им опора. Докато теоретичните изследвания завихрят около понятието различни текстове, оптиката на това разглеждане е обратната – как могат да бъдат разбрани конкретни текстове през литературно-теоретичното понятие за възможен свят. По предварителен изследователски план понятието се еманципира от теоретичните модели и се взима като аналитичен инструмент.

Тъкмо поради неформализираната си природа понятието дава възможност за отваряне към социалната ефективност на литературния текст и на естетическата творба като цяло. То е вседостъпно; всеки прочит ражда възможен свят във възприятието на читателя. Чрез него намира израз онази универсална антропологическа способност, предположение и воля за сътворяване на свят, за каквато говори Волфганг Изер.

2 ЙЕРОГЛИФЪТ НА ОСТРОВА. СОЦИАЛНИ И АКСИОЛОГИЧНИ ПРОЕКТИ ЗА ИЗОЛИРАНОТО ПРОСТРАНСТВО НА РЕАЛНИЯ/ВЪЗМОЖНИЯ ОСТРОВ

Първата конкретизация на понятието за възможен свят е по отношение на пространствената обособеност на острова. Отчитайки по-широкото разбиране за възможните светове извън строго жанровата практика на литературната фикция, ще разгледаме конструирането на това пространство в разнородни текстове – от романа до научни описания, кръстосвайки строго литературното поле с документалното свидетелство и публицистиката. С единното въобразено пространство онагледяваме тезата на теоретиците на възможните светове във фикцията за немиметичната им природа. Спрямо ясно отграничената локализация по-отчетливо изпъква надграждащото логико-концептуално усилие. В сетивните форми на образа на острова са вложени представи, идеи или предходни цитати. В очертаването на тези възможни светове на острова намират пространствена реална форма социални идеи и аксиологичното съзнание.

От митичния праобраз до съвременните метафорични и концептуални употреби

Мистично-иносказателното пътешествие през островите

Разгледани са: „Островът от предишния ден“ на Умберто Еко (1994), „Островът на д-р Морел“ от Бийо Касарес (1940), „В Южните морета“ от Р. Л. Стивънсън (1889), „Марди“ от Хърман Мелвил, (1849) „Гаргантюа и Пантагрюел“ от Франсоа Рабле (1534–1564), „Пътешествие към Арктур“ от Дейвид Линдзи (1920); островните пространства при Мишел Уелбек в „Елементарните частици“ (1998), „Платформа“ (2001) или „Възможност за остров“ (2005).

Галапагоските острови: естествонаучно знание и разказът на моряка

Разгледани са: „Омагьосаните острови“ от Симеон Идакиев; „Пътешествие на „Бигъл“ от Чарлз Дарвин; „Омагьосаните острови“ от Хърман Мелвил, „Галапагос“ от Кърт Вонегът.

Таити и островите на щастието

Разгледани са: „Пътешествие около света с кораба „Бигъл“ от Чарлз Дарвин; „Околосветско пътешествие“ от Луи Антоан дьо Бугенвил; „Ому“ от Хърман Мелвил.

Утопичните острови на тропиците – възможни и реални

Античната традиция на Блажените острови на вечния живот след смъртта е успоредена с утопичните образи на островното пространство при Даниел Дефо или Джонатан Суифт, създадени през епохата на Просвещението, вдъхновени от географските пътешествия и открития на Новото време; идеята за „най-добрия от световите“ на Лайбниц – с философската новелистика на Волтер, също подхранвани от сюжетите за пътешествия в новооткрития материк, съпоставена с документалните разкази на Бугенвил и Дарвин и намерила своите доразвития в литературните разкази за упадъка на островните светове („Тайпи“ от Хърман Мелвил, „В Южните морета“ от Р. Л. Стивънсън).

Статиката на островните светове

Спрямо стереотипа за младия свят дете, „толкова нов и толкова млад“ (Мишел Монтен), или откритията на естествознанието островните светове се тълкуват като „статични хипотези“ (А. Тойнби), в които се разчита предсказание за разложението на цивилизацията (Клод Леви-Строс, „Тъжни тропици“). Антропологическият анализ се кръстосва с образи от фикционални светове („Машината на времето“ на Х. Уелс, 1896 г.); „Аелита“ на А. Толстой (1924); „Прекрасният нов свят“ на Олдъс Хъксли (1932) и др.). Обратно на оптимистичното

очакване за предстоящ напредък, от невръстното състояние се ражда фигурата на „детето-старец“, което отправя своите безмълвни предсказания към откривателите си.

Рефлексията на антрополога Клод Леви-Строс като някаква машина на времето от романа на Хърбърт Уелс отвежда човека, напуснал „най-добрия свят“, напред във вековете и назад в еволюцията на органичния живот до най-простите и най-слабо изменяеми видове, обратно към първоелементите на света. В днешния глобализиран свят, стегнат в комуникационни потоци, когато Одисея и Робинзониада са станали немислими (Улрих Бек), едни от най-глобалните писатели сътворяват въображаеми светове на бъдещето на пустота, тържество на растителното царство и изолацията – Виктор Пелевин – с „Чапаев или Пустота“ или „Слава на тримата зукърбрини“, или Мишел Уелбек с „Възможност за остров“ или „Картата и територията“.

II. ИЗГРАЖДАНЕТО НА ВЪЗМОЖНИ СВЕТОВЕ КАТО ЕСТЕТИЧЕСКА КОНЦЕПЦИЯ. ФИЛОСОФСКО-АНТРОПОЛОГИЧНИ И СОЦИАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ВЪОБРАЖАЕМИТЕ СВЕТОВЕ В ЛИТЕРАТУРАТА

1. КОНРАД, ИЛИ ЗА СОЦИАЛНИТЕ ИЗМЕРЕНИЯ НА ЛИТЕРАТУРАТА

1.1. СОЦИАЛНО ВЪЗДЕЙСТВИЕ И РЕЦЕПЦИЯ НА ВЪОБРАЖАЕМИТЕ СВЕТОВЕ

Актуалният и дългосрочният литературен успех на Джоузеф Конрад. – Биография на успеха. – Естетическа мяра и авторитет за следходниците. – Литературнокритическо признание. – Литература и социална прогностика. – Скритите залози на успеха: повествователна техника и символ. – Успехът, който преобръща високо и ниско в естетическите категории.

Към възможните светове на Джоузеф Конрад ще тръгнем от неговата популярност. От социално видимата точка на социологията на литературата ще потърсим корелацията между естетическата концептуалност, заявена в тематиката и художествените подходи, и социалните ефекти. Встъпването на Конрад в попрището на литературата може да се опише от дистанцията на днешното историческо разследване като умело проведена операция, с натискане на клавишите, задействащи публичната популярност и критическото признание, с което е увенчано творчеството му в дългосрочен план.

Залогът на социалната аналитика на литературното производство е да разкрие социалната ефективност на творческия почерк и социалното отзвучаване на естетическата концепция. Съвсем конкретно, това е питането какви са онези художествени ядра, които са били разпознати като значими и чиято потенция се е разгърнала в читателските прочити – удовлетворявайки както очакванията на масовото четене и

издателската индустрия, така и взискателността на специализираната критика.

В най-високата точка на днешното признание Йън Уат говори за „пророческата същност на Конрадовите идеи“ (*prophetic nature of Conrad's ideas*). Неговото повествование разкрива многостранното влияние на естетическите му предходници и съхранява културната памет на XIX век с реализма и викторианския роман, наред с рефлексите на романтизма, подхранен особено от полската традиция, импресионизма – това строго обективистично и свръхсубективно изкуство на мига и впечатлението, символизма. Освен това писателят ехидно-насмешливо възпроизвежда интелектуалните идеи и дебати на своето време. Съвременният на Конрад интелектуален пейзаж е запълнен от медийни полемики, благодарение на които дарвинизмът, сциентизмът, френологията и другите научни концепции преминават от научен в масов социокултурен статус. Позитивизмът като нагласа се проявява в променените сетива за възприятието на природата. Дарвиновата борба на видовете е станала елемент в описанието на пищната тропическа джунгла.

Чрез своя подход, който съчетава космическата неимоверност на символите с делничните мащаби на моралното устояване, Конрад изковава кодекс на човешкото, който е едновременно практически делнично достъпен и надхвърля делничното. С грандиозните символи етичните въпроси придобиват онтологичен и екзистенциален статус, който универсализира човешките тревоги и питання. Писателят подхранва както търсенията на съвременните си читатели, така отправя поглед към автентичните литературни ценности и дава своя глас в спора за устоите на модерния свят, възсъздавайки моралната цялост на човека и човешката общност.

1.2. СОЦИАЛНА ИСТОРИЯ И ЛИТЕРАТУРЕН РАЗКАЗ. СОЦИАЛНИТЕ СВЕТОВЕ НА ДЖОУЗЕФ КОНРАД – ВЪЗМОЖНИ И РЕАЛНИ

Изграждане на светове. – Костагуана.

Убедителността на въображаемите светове на литературата идва от последователното изграждане на възможната реалност, като се положат централните топоси на света и се мотивират взаимовръзките между отделните детайли. Наред с това връзките със социално-историческата реалност се засилват поради редица аналогии между конструирания свят и знанието за реалния, както и от непрекъснатите препратки към достоверни факти и събития.

В космогонията на Конрад социалното – с неговите деятели, построения и случки – е положено в по-широкото пространство на природата, която се откроява като някаква безмълвна и недостижима изначална сила. Конрад разглежда обществото като „жив организъм“. В тази органицистка метафора се отразява позитивистичната политикономическа рефлексия от края на XIX и началото на XX в., ала позитивистичната конкретика не прераства в утопични планове, а в дълбоко неверие и скептицизъм. Промислеността в конструирането на свят спира пред невъзможността да се изведат рационалните му основания.

Конрадовите възможни светове се отличават от утопичните, не са и плод на въображението, а са преосмислени реални прототипи и изобретени въз основа на конкретния му опит. Изграждането на въображаем свят се разгръща като повествователен модел за политическия роман, в който сюжетът следва социалните преображения, а героите са носители и говорители на политически идеи. Събитията в колективния живот се развиват паралелно с поредица интриги за любов и раздели, така че политическата линия се преплита с романа,

който се ползва със съвсем различни читателски очаквания. Така Конрад развива една хибридна и читателски достъпна жанрова форма, през която да предаде политическо съдържание и да направи интелектуалния роман на идеите популярен.

2 КАФКА, ИЛИ ЗА ВЪОБРАЖЕНИЕТО

2.1. ЛОГИЧЕСКИ ВЪЗМОЖНИТЕ И СОЦИАЛНО НЕВЪЗМОЖНИТЕ СВЕТОВЕ В АНТИРАЗКАЗИТЕ НА ФРАНЦ КАФКА

Хронология и контексти на рецепция. – „Възможната невъзможност“ на фикционалните светове на Кафка. – Езикът. – Пространства и време на кафкианските (не)възможни светове. – Интратекстуалност и повествователни ядра. – Достъпът до (не)възможния свят: логическо обосноваване на въображаемата реалност. – Генеративната матрица: ръждясалата неизползваема машина за наказания. – Невъзможният свят на К.: битийна алтернатива и/или „зла измислица“ (Дали К. попада в свят или изгражда свят?). – В търсене на изхода / възможността: интерпретативни хипотези (1). – Оголеният език, който обаче не изрича истината: интерпретативни хипотези (2). – Човешки невъзможният свят. „Ставане-животно“ и „ставане-човек“: интерпретативни хипотези (3). — Междутекстови опори на възможния свят на Кафка в света на Ф. М. Достоевски: интерпретативни хипотези (4). – Истината е нелогичното.

Световете на Кафка са напълно различни от това, което е социално възможно – те са нереалистични и дори са доста

различни от реално съществуващите социални форми. Критическата и читателската рецепция обаче са ги въздигнали като вярно схващане на дълбоките механизми на реалността. През творчеството на Кафка може да изследваме как функционира категорията за „възможност“ като характеристика на въображаемия свят. Парадоксалното съчетание „възможна невъзможност“ заемаме от Дарко Сувин, който така оразличава утопията от сатирата, определена като „невъзможна възможност“ – реално възможното, което е аксиологически неприемливо, докато утопията показва възможното сбъждане на невъможното. Интерпретативната позиция на Лубомир Долежел към естетическия метод на Кафка свързва „физически възможни“ и „физически невъзможни“ фикционални съставки в особен „хибриден свят“, който ги съвместява.

Въпреки че по естетическата си природа творчеството на Кафка принадлежи към фикционалното повествование, а не е в подвида на утопията, използваният за този специфичен тип повествование аналитичен апарат дава ключ за разбирането на особената художествена условност при него. Разглеждането на творчеството на Кафка през семантиката на възможните светове прави видим прехода от конкретна литературна образност и форма към социално значим символ. На второ място ще се разгледа спецификата на естетическото създаване, за да се види как, през какви технически средства се изграждат „невъзможните“ въображаеми светове, родени в творческото въображение.

Първата стъпка в изследването на модалната инклузивност на възможно и невъзможно във фикционалните светове на Кафка е очертаването на границите им, непрекъснато отричани и премествани. Според интерпретацията на Фредрик Джеймисън писателят е привлечен от самия поток на фантазията (*fancy*) и липсващата развързка е следствие от това своеобразие на творческото мислене. Всички тези тексткритически

несигурности присъстват латентно в разглеждането и поради тях нито един от изводите не може да претендира за пълнота. Обект на разглеждане е текстът, достигнал до публична рецепция – текстът като социален факт, а не като концепция или творчески процес.

Друг подход за разкриване на отношението между реален и въображаем свят е през микроанализите на конкретни образи и херменевтиката им. Така може да се открие един генеративен принцип, който обаче също остава извън предприетото разглеждане, доколкото предполага актуализиране на исторически материал с възсъздаване на биографични факти, реалии и литературни паралели.

Литературните критици, за които приоритет е разкриването на поетиката и конкретните форми, не виждат невъзможното в отделните фигури, а едва на синтагматично ниво и като наративни епизоди. Повествованието, напротив, тече плавно, обратно на накъсването и фрагментаризацията на света, които стават естетическа норма в литературната съвременност на Кафка с началото на авангардите. По-късно ретроактивно различни авангардистки групи ще приобщят писането на Кафка към своите естетически родословия (например сюрреалистите и в частност Брьотон).

Как се разгръща този диалог между плътната реалистична картина на света и невъзможното проследяваме въз основа на няколко конструктивни елемента на повествованието: език и стил; хомогенни изолирани пространства и хронотоп; постоянни характеристики и рекурентни наративни ядра.

2.2. ЗА ТРУДНОТО ИЗКУСТВО НА ЗРЕЛИЩЕТО, ИЛИ КОГА СЕ ЧУВАТ КОЛОРАТУРИТЕ НА ПЕВИЦАТА ЙОЗЕФИНА

Цел на тази част е да разгледа специфичното пространство на цирка и образа на цирковата игра, чрез които в творчеството

на Кафка е въплътено едно амбивалентно отношение към естетическото сътворяване. То е профанно изложено: от арената на цирка то неприкрито заявява същността си на зрелище. Същевременно тази разголеност прави още по-загадъчен порива и себеотдаването на твореца, който с отказа си от живота засвидетелства своята преданост към изкуството.

3 АЛБЕР КАМЮ, ИЛИ ЗА ИЗТРЪГВАНЕТО НА СВЕТА НА АБСУРДА ОТ НИХИЛИЗМА

3.1. МЕДИЙНАТА ПОПУЛЯРНОСТ – ПРОТИВОПОЛОЖНА ИЛИ КАТАЛИЗИРАЩА ФИЛОСОФСКАТА РЕФЛЕКСИЯ

---

*Рецепция на идеи и текстове или интелектуална мода? –
Образи и символи на философските питання.*

Медийната популярност на Албер Камю приживе, та до наше време, поставя въпроса за ефективността на творчеството да влияе върху колективните представи. Освен че културата на следвоенна Франция има в негово лице глобално разпознаваем представител, Албер Камю е автор на два от най-издаваните романи на ХХ век – „Чужденецът“ и „Чумата“.

Името му е свързано с екзистенциализма, но той отрича принадлежността си към философското направление. Нефилософската литературна форма обаче отговаря на това, което е собствен за мислителя проект. Той е формулиран още в най-ранните му години, записан в Бележниците през 1936 г.: „Човекът мисли единствено в образи. Ако искаш да си философ, пиши романи“ (*On ne pense que par images. Si tu veux être philosophe, écris des romans*). В една от ранните му бележки е формулирана и връзката между образ и рефлексия, като към тях

добавя и разбирането си за естетическото като създаване на свят: „Един велик писател винаги носи своя свят и своята проповед“.

„Мислене в образи“ и „свят“ са отправни точки на рефлексията за естетическото измерение, в центъра на която стои въпросът как става трансферът на философски идеи в литературен разказ.

Според изследователската хипотеза философската степен на литературния разказ в текстовете на Камю се постига въз основа на два основни взаимно свързани подхода. Първият е разгръщането на писането като развиване на концептуални кръгове, всеки от които е центриран около една митологична фигура и основно понятие, като се разгръща в различни жанрове: роман (повест); трактатна форма (есе); пиеса. Вторият е през концептуализирането на историческото време в символи и митологични образи.

3.2. ВЪЗМОЖНОСТТА ЗА ТВОРЕНИЕ КАТО „ПОПРАВКА“ НА РЕАЛНОСТТА

Затворените пространства на абсурда. – Жадуваното единство на света. – Възможната самоорганизация на света. – „Неактуални“ есета. – Език и етика.

Първият ракурс, в който ще разгледаме философията на Камю, е едно от заключенията му, че от разрушителния бунт може да изтръгне творението – широко разработена тема при изследователите му, доколкото е експлицитно изложена в текстовете на самия писател.

В литературните си разкази Камю разгръща една модалност за света като абсурден. Можем да кажем, че той вписва тази нова модалност в опознаване на възможното, при това изправяйки абсурда пред категорията за (не)възможното. Ще тръгнем към философската рефлексия на Камю за свят и възможност през метафорите на острова и затвореното пространство на разлъка,

но и на човешка солидарност. Фикционалното пространство, както въображаемите сюжети, препращат към реални събития, но също генерират естетически образи със символен и метафизически потенциал. В „Чумата“ една въображаема ситуация – епидемията – пренарежда социалното пространство, за да стане „онагледяване“ на възможните следствия за отделния човек и обществото. В този смисъл въображаемият свят на романа е удвоение на реалния свят, но показан в една прагова ситуация на изпитание: въображаемият свят е хипотеза за кризата и сюжетът показва едно възможно състояние на света.

Възможното, към което се насочва мисълта на Камю и което загатват героите в мълчаливите си жестове, е светът тук-и-сега, актуалността. Може да се каже, че и чрез публицистиката си Камю изгражда цял свят с „поправка“ към реалността, свят, който едновременно е непосредствен отзвук от реалното, но в който чертае възможности за преобразяването му. Като хоризонт публицистиката и романовото (литературното като цяло) творчество се припокриват, доколкото за автора съвременността е белязана именно от публичното говорене на пресата („нашата епоха е епоха на репортажа, не на произведенията на изкуството“, казва той в „Разбунтуваният човек“).

Камю показва сливането на писането с обсъждане на социално значими теми във философска перспектива. Така да се каже, той връща литературата на философските теми и обратно, чрез литературната форма прави философстването колкото достъпно, толкова ангажирано с първостепенните проблеми на човека. Същевременно това писане (*écriture*), което скоро след появата му Барт нарича „нулево“ или „бяло“, има морално измерение. Нулевата степен на почерка разчиства пространството за изграждане на света наново, но и на моралните опори на обществото.

3.3. СЛЪНЦЕТО НА АЛЖИР. СТРАНАТА НА НЕВЪЗМОЖНОТО ЗАВРЪЩАНЕ.

Слънцето на Алжир. – Мярата на средиземноморската философия. – Има ли бъдеще за този народ без минало? – Епичният разказ за преселението. – Философско-антропологични и социални измерения на възможните светове. Конрад и Камю.

Тази част е опит да се реконструира *Midi-Méditerranée* като антитеза на нихилизма. На второ място, съотнасяме топографската метафора със социално-историческото и лично-биографично съдържание, което авторът влага. Освен метафора във философската рефлексия, за Камю Средиземноморието е културно-исторически ареал. През своя жизнен път писателят буквално загубва родния Алжир, възсъздавайки липсващата земя в литературното си творчество. Промяната в статута на „родината“ с оголването на изкуствената ѝ колониална конструкция поставят на изпитание философията на абсурда, изправяйки я пред един от неразрешимите казуси в историческата реалност, когато е невъзможно да се намери мярата и да се отстоява справедливостта. Средиземноморието е един от световите, изградени от Камю като „поправка“ на реалното, на политическото настояще и несправедливостите. Проследяваме тези удвоения между реалност и (метафизическа) цялост.

Създаденият от текстовете на Камю образ на Алжир се разглежда извън контекста на колониалните дебати като индивидуален уникален опит.

4. МЕЖДУ МРАКА И СВЕТЛИНАТА: СВЕТОВЕТЕ НА КОНРАД, КАФКА И КАМЮ В ДВОЙНАТА ОПТИКА НА СОЦИАЛЕН И МЕТАФИЗИЧЕН СМИСЪЛ (УСПОРЕДНИ ПРОЧИТИ)

Съпоставителна характеристика: социални роли, жанрови модели и автентичност на авторския глас. – Естетическо новаторство – извън канона и извън авангарда. – Тематични засрещания: съдът и вината. – Тематични засрещания: самоубийството. – Отвъд nihilизма: универсализация на всечовешкото. – Етиката на всеприемането.

Като заключение на втория дял е даден съпоставителен обзор на темите при тримата автори, разгледани подробно в отделните очерци. Така се очертава споделената естетика на създаване на възможни светове, чрез която те излагат и осмислят социални и философски въпроси, „превеждайки“ ги в сетивно достъпни форми, чрез които се транслират посланията им в широк социален контекст.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Естетическата значимост на създаването на възможни светове при тримата разгледани автори е в пренасянето на социални и философски въпроси в сетивно достъпните форми на литературния разказ, чрез което те достигат до разнородни публики и се обсъждат в широк социален контекст. Като заключително обобщение ще съотнесем социалния резонанс на тази естетика с контекста на модерното общество.

Чрез художествената практика на тримата автори и публичния им успех литературата и естетическото показват своята културна стойност като консолидиращ фактор, който утвърждава ценности и подема дебати, но без да налага императивно тези. Извеждането на основни въпроси и ценности чрез художествени образи и повествование отваря пространство на разбирането и на нееднозначното. Същевременно творчеството на тримата, събирайки популярна с академична рецепция, обобщаваща символика с увлекателна интрига, показва, че е възможно да се намери единен естетически модел, достъпен за социално разнородните групи на модерното общество, чрез който да се артикулират както философски, така и актуални политически въпроси. Посредник за постигането на това социално въздействие са естетическите концепции за изграждането на възможни светове чрез художествената творба.

И тримата автори са изцяло предани на своето творчество и същевременно свързаните с художествените техники въпроси не определят подхода им. Писането им е осмислено като неразкъсваемо цяло между избор на език, типология на героя и тематично съдържание. С неотклонна енергия те отстояват своята художествена воля. Творчеството им наброява немалък брой разножанрови творби, но всяка една е естетически премерена според техния критерий и идеосинкратично осъществява синтеза на философска, антропологическа и социална тематика с език. Именно със своя естетически подход

на мярата между съдържание, форма и достъпност те стоят в ключови точки на естетическия обрат в хода на развитието на литературата през XX век, без да принадлежат към авангардизма и отделни (преходни) естетически проекти – през творчеството им минава актуалното естетическо съзнание и естетическа норма на модерното време. Оттласквайки се от актуалността си, те създават класически образци.

От друга страна, чрез широката рецепция творчеството им не остава затворено в чистата литература и в строго естетическата сфера, а показва социалната функционалност и ефект на техните фикционални светове. И тримата са добре известни, разпознаваеми, но не и масови автори. Тяхната популярност не минава прага на масмедийното тиражиране и показател за това е колко непригодни биха били те за включване в реклама. Името на Кафка, който изглежда най-затворен и неразбираем, навярно се възприема като най-знаково – възплъщение на неведомото въображение, раждащо парадоксални светове. Тези автори създават популярна литература – масово позната и преиздавана, без да е сензационно креслива, която събира сериозно и масово изкуство в самия автороз замисъл. И ако доверието, което получава свидетелският тип на техните разкази като изповед, е начална точка в сключването на пакт с читателя, то въздействието на творбите им в дългосрочен план като източник на философски размисъл се корени в единството между конкретна плътност, реалистична достоверност и втори обобщен мито-символичен план. Тази двуделност на повествованието ясно формулира Камю: „Смисълът на „Чумата“ се разделя на социален и метафизичен, които са едно и също. Същата двойственост и в „Чужденецът“.

В строго литературен план със специфичния си творчески подход или с литературните си нововъведения и тримата въздействат върху естетическото съзнание и въвеждат нови художествени форми, които добиват особена стойност на ръба

на прехода между реалистично към авангардистко творене (Конрад: между класическия популярен роман и модерния роман с различни гледни точки; Кафка: към авангардистката поетика и естетиката на абсурда; сочен е за един от вдъхновители на вълната на фантастиката от втората половина на XX век; Камю осъществява прехода към естетиката на „новия роман“; експлицитно развива темата за абсурда, станала самостоятелна естетическа норма в театъра на абсурда). Освен това творбите им се вливат във важни съвременни дебати и с това влияят върху историята на идеите на XX век. Те са референции в изследванията на авторитетни мислители като Теодор Адорно, Фредрик Джеймисън, Джорджо Агамбен, Славой Жижек, Едуард Саид, Джоузеф Хилис-Милър и др. И тримата създават образи, превърнали се в съвременни литературни митове и добили изключителна популярност, с което доказват социалната действеност на литературата и в актуалността и способността на литературния разказ да излъчва смислови ядра, които концентрират актуалните морални и философски въпроси.

Този успешен в рецезията естетически проект на тримата автори в хронологията на модерното общество съвпада с процеса на масовизация и демократизиране, в който идеите стават преносими със средства, различни от затвореното знание на образованите елити, какъвто очертава „социологията на духа“ на Карл Манхайм за епохата на културната хегемония на масите и медиите. На този фон се откроява и първостепенното значение на концепцията за сътворяване на възможни светове чрез творчеството за осмислянето на реалността.

Карл Манхайм извежда две характерни черти на съвременната си епоха, които задават различни посоки: от една страна, това е период на „нарастващо самоосмисляне“, с „атомизация“ на индивида, откъснат от колектива, и с извеждане на водещото място на „признанието на автономността на индивида“. От другата страна е коренната промяна с прехода от

„аристократична“ към „демократична“ култура с равнопоставянето на всички индивиди и уеднаквяването. А с встъпването на масите и активното съучастие на всички индивиди се отключва огромна жизнена енергия. Културата на демократизиращото се общество има нови социални императиви, следващи от демократичния идеал на знанието: „неограничена достъпност“ и „комуникативност“.

Тъкмо на този колективен дух откликват творческите светове на Конрад, Кафка и Камю. Колкото и еднороден и едновременно с това разноформатен да е завоюваният престиж и на тримата, той е запазил неизменна величината си и в дългосрочен план, доказвайки изненадваща устойчивост на подхванатите от творбите им дебати. Така в културната памет самите те са три литературни мита, които завземат колективното въображаемо във време, когато масите, както народа на Алжир, заживяват без митове, „т.е. без утеха“, както пише Камю в „Лято в Алжир“.

Изграждайки въображаемите светове, наративите и на тримата обособяват линията на индивидуалното човешко действие. Дори при по-цялостните романови форми, които в по-висока степен на пълнота предават елементите на възможен свят, следваната художествена цел е да се открие човекът и моралните му ценности през съизмерването му с обкръжението на другите. Същевременно в обратен ред през индивидуалната история се изгражда големият наратив за съотношението между силите на разлъката и разрухата и тези на надеждата и човешката солидарност. В пределно изчистен вид тази всеобемаща „човешкост“ е въплътена в митологичните фигури, през които е изведена разгърнатата в историята линия на абсурда или на бунта. В началото на двете есета на Камю като такива обобщения стоят Сизиф и Прометей. Абсурдният човек, както разбунтувания човек той разглежда като еманации на модерната епоха, но те се

съдържат в изначалния мит – и в отвъдисторическата човешка природа.

Колкото исторически достоверни и конкретни да са възсъздадените светове на Конрад, Кафка или Камю, колкото индивидуалните човешки траектории да са определени от структурите на едно модерно общество и на конкретна исторически условия, разказите се домогват до онази сърцевина на изначалното, явяваща се в неразчленената цялост на митичния образ. Митичното като хоризонт стои и пред разкриването на човешкото в първичните му пориви, и на първо място – в инстинктивния порив към цялост и вграждане в света. Завръщането към изначалното и осъзнаването на всесилието му снемат усещането за разкъсания фрагментарен развой на модерното общество, раздирано от резки обрати, кристализирало в институционално наложени отношения на господство и отхвърлящо индивида. Тези автори разкриват онова, което свързва индивидуалното човешко преживяване на света с изначалния житейски принцип отвъд и през конкретиката на съвременността или на човешкото обкръжение. Това първично безсловесно неизменно битие, предчовешко и отвъдчовешко Конрад символизира в морето, Кафка в животното, а Камю – в камъка. На нихилизма и тримата противопоставят световите, които изграждат въз основа на упованието си в предлогичната цялост на мита, спрямо който се определя и самоосъзнава азът.

Това не е експлицитно изведено поучение, нито оптимистично прогласено решение. Естетическото обаче отваря перспективите за осмисляне както на индивидуалната самота, така и на колективните дилеми. Със своята чувствителност към модерната ситуация на човека и тримата въвеждат темата за самотата и отчуждението, за трудното разбирателство с обществените норми и с конкретния друг. Но те са съвременни до журнализъм, като превръщат в заден фон на своите разкази големи исторически сюжети, през които се отбелязват ключови

етапи на модерната епоха и се разкрива социалната ѝ структура, например колониалната експанзия на европейската цивилизация, специфичните икономически форми, механиката на бюрократичния апарат и институциите.

Същевременно и тримата излизат от периметъра на съвременността, като чрез своите възможни светове поставят морални въпроси, с което проецират преживяването и осмислянето на актуалния свят в отвъд- и надвремето. Несвоевременни са и тримата с това, че те не предлагат готови тези, нито утопии, но приканват към обмисляне на основополагащи човешките ценности и ситуации. През техните възможни светове естетическото добива стойност на едно от убежищата на рефлексията за ценностите и за разбирането на човека. Фикционалните светове са възможни светове на реалното, а не сърчно подражание на реалността. Те дават в увеличение отделни ситуации, за да разкрият чрез тях подлежащите опори на самата реалност и ценности. Вдъхновени от реалното, възможните светове се завръщат към реалното, подтиквайки преосмислянето на основанията му. Обратно на абсурда, отчуждението и безизходицата, търпеливо изгражданите възможни светове са път към преодоляване на nihilism, залог за което е съзидателната творческа воля.

III. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Албер Камю. Възможните светове на литературата. Научен редактор: проф. дфн Владимир Сабоурин. София: Авангард прима, 2022 (145 с.). ISBN 978-619-239-667-1
2. Фикционални спрямо действителни и възможни светове: истинност и онтологически статут. Философски алтернативи. Бр. 6, 2021, 35–42. ISSN 0861–7899.
(Тема на броя: Феноменология, онтология, критика. Водещи: Силвия Борисова, Кристиян Енчев).
3. Утопичните острови на тропиците – възможни и реални. – Литературна мисъл, бр. 2, 2021, 63-79. ISSN (print) 0324-0495; ISSN (online) 1314-9237.
4. Властта на въображаемите светове. Актуалният и дългосрочният литературен успех на Джоузеф Конрад. – Автори, Авторитети, Авторитаризъм. Серия „Обществени комуникации“, 10. ШУ, Катедра по журналистика и масови комуникации. Ред. колегия: проф. д-р Пламен Шуликов, проф. д.ф.н. Елка Добрева, проф. д-р Евдокия Борисова, доц. д-р Юрий Проданов, доц. д-р Десислава Иванова. Шумен, 2020, 382-420. ISSN 2603-4506 (Print); ISSN 2603-4514 (Online)
5. Новата класика на „Двойник“ на Ф. М. Достоевски: Машини, поети и насекоми. – Образи и контексти. Юбилеен сборник, посветен на 60-годишнината на професор Цветан

Ракъовски. Велико Търново: Фабер, 2019, 441–452. Print-ISBN-13: 978-619-00-1066-1.

6. Кога се чуват колоратурите на певицата Жозефина, или за трудното изкуство на зрелището в прозата на Франц Кафка. – Кръстовища на литературата. Годишник Академичен кръг по сравнително литературознание. Научна конференция „Портрет на една непозната“, 2014. ISSN 2603-5332

<http://calic.balkansbg.eu/conferens/portrait-of-an-unkown-woman/123-when-are-audible-the-coloraturas-of-josefine-the-singer.html>

7. Възможните светове при Джоузеф Конрад. – Литература, етнос, култура. Сборник с научни текстове от Юбилейната международна научна конференция „Филологията – традиция и предизвикателства в новата реалност“, 7-9. 10. 2021. Благоевград, 2021, с. 7–15. ISBN 978-619-7442-65-6

(всички публикации са с еднолично авторство на Мая Горчева)